

Vad är begreppsanalys?

1. Inledning

Ingvar Johansson och jag har i några artiklar i tidskriften "Häftet för Kritiska Studier" diskuterat begreppsanalys och marxistisk filosofi. Föreliggande artikel är ett svar till Ingvar Johanssons "Är begreppsanalys filosofi?" (Johansson 1978) Framställningen kommer att knytas till IJ:s kommentarer och frågor till mitt tidigare inlägg "Marxism och analytisk filosofi" (Malmgren 1978). Förhoppningsvis kan det som sägs ändå ha relevans utöver det privata käbblets nivå.

IJ hävdar att begreppsanalys inte är och inte kan vara någon viktig filosofisk syssla. Hans argument är huvudsakligen dessa:

- (i) Begreppsanalys förutsätter att distinktionen analytisk/syntetisk kan tillämpas på enskilda satser, vilket är omöjligt (Johansson 1978, s 58).
- (ii) Begreppsanalys, i Moore's klassiska mening av denna term, kan pga den sk "analysparadoxen" aldrig vara både korrekt och icke-trivial (ss 55–56).
- (iii) Begreppsanalys, i den alternativa betydelsen av "skapande av nya, lämpligare begrepp" kan inte vara en uppgift för filosofer utan bara för de fackvetenskapsmän som ska använda begreppen (ss 56–57).
- (iv) För Helge Malmgrens ännu lösare användning av termen "begreppsanalys" (främst=att undanröja oklarheter genom att göra distinktioner) gäller samma invändning: det är inte filosofen som är bäst lämpad att förbättra kommunikationen mellan andra vetenskapsmän (ss 57–58). Liksom i fallet (iii) är IJ:s huvudargument här att alla vetenskapliga begrepp är "teoriladdade".

Slutligen menar IJ

- (v) att man inte kan förena åsikten att filosofi *delvis* består av begreppsanalys med uppfattningen att filosofi *också* kan inrymma något annat (ss 58–59).

Påståendena (i)–(ii) har en abstrakt teoretisk–filosofisk karaktär, medan (iii)–(v) också har en vetenskapssociologisk och vetenskapspolitisk komponent. De senare aspekterna är kanske av störst praktiskt intresse men eftersom IJ:s (och andras) argumentation hängs upp på teoretiska argument av typ (i) och (ii) vill jag beröra också dem.

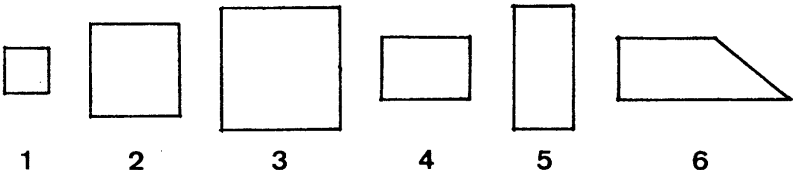
2. Olika typer av "begreppsanalytiska" aktiviteter

Vi kan först, med G E Moore (Moore 1966, ss 153–96), skilja mellan å ena sidan "analys" i sträng mening, å andra sidan särskiljande av olika betydelser hos en term. Den senare aktiviteten vill Moore oftast inte kalla "analys" över huvudet taget. Låt oss här ge namnen "ANALYS" (med stora bokstäver) respektive "särskiljande" åt de två olika företagen. ANALYS består i ett "sönderdelande" av ett begrepp i dess komponenter ('bror' = 'manligt syskon'), medan särskiljande innebär att man påpekar att ett språkligt uttryck kan stå för två olika begrepp. Ett exempel, lika triviale som "bror"-exemplet, på särskiljande: "val" kan stå dels för en politisk procedur, dels för en zoologisk företeelse. I mindre triviala fall av särskiljande rör det sig om begrepp som faktiskt kan blandas samman – se vidare nedan. Särskiljande kan göras utan att man bedriver ANALYS; ingetdera av de två aktuella 'val'-begreppen sönderdelades ju i sina komponenter när vi karakteriserade dem ovan.

På samma sätt kan man, utan att ANALYSERA, skilja mellan olika betydelser av filosofiskt relevanta ord, t ex mellan två innebörder av ordet "grund" i kontexter som "A är en tillräcklig grund för B": 'grund' = 'orsak' resp 'grund' = 'logisk grund'. Om en person som använder ordet "grund" förväxlar de här två betydelserna med varann, kan man visserligen säga att det i någon mening finns "två komponenter" i hans tänkande, men det är då inte fråga om samma mening av "komponenter i" som när vi säger att 'manlig' och 'syskon' är komponenter i 'bror'. Den som förväxlar 'logisk grund' med 'orsak' menar ju inte klart och bestämt 'något som är både logisk grund och orsak' när han säger "grund", utan tenderar att mena än det ena, än det andra. – Det kanske går att argumentera för att det ena av 'grund'-begreppen ANALYSERAS i formuleringen "logisk grund" – som ju innehåller två ord – men det är säkert lätt att hitta exempel där båda leden i distinktionen ges genom enkla synonymer. – För att visa att det går att göra distinktioner utan att ANALYSERA kan man också påpeka att det – förutsatt en viss ganska allmänmänsklig referensram hos den man riktar sig till – går att göra distinktioner med hjälp av *tydliga exempel*. Jag kan skilja mellan två vanliga betydelser av termen "fyrkantig" på följande sätt:

'fyrkantig₁' = den mening i vilken alla nedanstående figurer utom nr 6 är fyrkantiga

'fyrkantig₂' = den mening i vilken bara fig 1–3 är fyrkantiga

De flesta förstår då att jag med "fyrkantig₁" avser 'rektangulär' (inklusive 'kvadratisk') och med "fyrkantig₂" avser 'kvadratisk'.

Moore menar i sina ovan citerade föreläsningar att särskiljande är en filosofiskt betydelsefullare aktivitet än ANALYS, och på den punkten är jag benägen att hålla med honom. I den analytisk-filosofiska litteraturen hittar man många givande distinktioner men få säkerställda ANALYSER. Ett exempel på en givande distinktion är Moore's egen åtskillnad (Moore 1953, ss 123 ff) mellan 'direkt upplevande' ("direct apprehension") och 'omedelbar kunskap' ("immediate knowledge"), dvs mellan å ena sidan den upplevelserelation vi har till sinnesdata, å andra sidan sådana kunskaper som inte är grundade på några skäl i form av andra kunskaper. Båda dessa begrepp uttrycks ofta med samma fras, t ex frasen "det omedelbart givna". Gör man då inte distinktionen hamnar man lätt i kunskapsteoretisk fenomenalism utan att uppleva något behov av argument för sin position.

Helt övertygande exempel på korrekta och filosofiskt relevanta ANALYSER är betydligt svårare att hitta. Möjligen kan man säga att det i den filosofiska litteraturen finns några plausibla *skisser* till ANALYSER av centrala begrepp som 'orsak', 'kunskap', 'mening' etc; men inte ens om sådana paradexempel som Russell's analys av bestämda beskrivningar råder det, som IJ mycket riktigt påpekar, någon enighet. Å andra sidan kanske man kan ha nytta även av skisser. Låt oss se på ett exempel. De "kausala" ANALYSERNA av kunskapsbegreppet säger, ungefär: 'kunskap' = 'sann åsikt, som uppkommit genom något kausal mekanism, som aldrig ger upphov till falska åsikter'. Problemen med denna formulering är många och vi kan inte gå in på dem här. (Jämför Malmgren, 1978 a, avsnitt 4.6) Men om vi bara kunde slå fast att ANALYSEN är *ungefär* riktig, skulle vi ha gjort flera filosofiska vinster: dels genom att ha funnit en förbindelse mellan kunskapsproblemet och orsaksproblemet i filosofin, dels genom analysens relevans för kunskapsteoretiska teser som t ex fenomenalismen. (Finns det något som helst skäl att anta, att pålitliga kausala mekanismer för förvärvande av korrekta åsikter måste involvera sinnesdata?) – Till skillnad från t ex Moore (Moore 1966, ss 165–9) tror jag alltså att både ANALYS och särskiljande har stor relevans för *andra* problem, och inte bara eller ens huvudsakligen är värdefulla för sin egen skull.

Detta var alltså två former av "begreppsanalys", i vid mening. Det finns också förtydligande och klarläggande arbete som varken innebär ANALYS eller särskiljande. Hit hör vad man kan kalla "enkelt förtydligande", dvs ett klagörande av vad man själv eller någon annan faktiskt menar med en viss term, men där man inte sönderdelar begreppet i komponenter och inte heller har något primärt intresse av alternativa betydelser av termen. Trivialt exempel: språkundervisning. Vidare har vi det som IJ kallar

”explikation”¹, alltså modifierande och/eller nybildande av begrepp för bestämda syften. Exempel skulle kunna vara om man före en statistisk undersökning av den psykiska hälsan i Sverige definierade ett nytt begrepp ’psykisk hälsa’ med tonvikt på att det ska vara lätt att tillämpa: ’A är psykiskt frisk’ =df ’A har inte besökt psykiater eller ätit psykofarmaka under de sista 12 månaderna’. –Till kommunikationsförbättrande aktiviteter hör också kritik av osaklig argumentation i form av missbruk av emotivt laddade ord, hänvisande till fiktiva auktoriteter etc. Det är kanske naturligare att använda termen ”argumentationsanalys” än ”begreppsanalys” för detta. –Nå, oberoende av var man vill dra gränserna för begreppet ’begreppsanalys’ tror jag att det är rimligt att säga att filosofisk analys, och analytisk filosofi, kan använda sig av alla de här skisserade metoderna.

Slutligen bör det poängteras (jämför Strawson 1973), att vissa filosofer som tillhör den viktiga strömning inom analytisk filosofi, som löst brukar kallas ”Oxfordfilosofin”, har en idé om en sorts filosofisk verksamhet som inte är ”analys” av något av de nämnda slagen. Man tänker sig att man genom reflektion över konkreta, åskådliga exempel på situationer, där ord används i sin vanliga mening i sitt naturliga sammanhang, ska kunna undanröja vissa missförstånd av filosofisk karaktär om dessa ords funktion; missförstånd, som kan ge upphov till felaktiga filosofiska teorier av de mest skilda slag. Ett exempel på sådana felaktiga föreställningar om vissa ords mening, som jag menar att man lyckats påvisa, är föreställningen om en ”inre relation” mellan tanken och tankens objekt. En naturlig idé är att tänkande består i att man har en konkret, åskådlig bild av det man tänker på. Men man tänker faktiskt ofta oåskådligt, och även när man tänker med hjälp av åskådliga bilder är tankeinnehållet inte entydigt bestämt av bildernas karaktär. Samma bild kan illustrera olika föreställningsinnehåll. När man insett detta tenderar man lätt att istället föreställa sig tanken som en ”super-bild”, som har det ”inbyggt i sig” – på något ännu bättre sätt än genom konkret likhet – att den föreställer ett visst objekt (Wittgenstein 1953, § 389). –Filosofens kritik går här mest ut på att påvisa ”naturliga” eller ”spontana” tendenser att tänka sig *tänkande* på ett visst sätt. Jag tycker själv, att vad Uppsalafilosoferna ofta faktiskt gör mycket liknar det som Oxfordskolans företrädare sysslar med. När Phalén t ex kritiserar våra ”naturliga tidsföreställningar” och påpekar att vi tenderar att tänka oss *det förflutna* som på en gång existerande och icke-existerande (Phalén 1974, s 122) – det för, så att säga, en tillvaro bland

---

¹Med risk att ytterligare fresta på tålmodet hos den som tycker illa om oändliga diskussioner av ords mening måste jag tyvärr påpeka att jag i min förra uppsats (Malmgren 1978b) använde ordet ”explikation” på ett lite otydligt sätt (s 62) men att jag i föreliggande framställning håller mig till IJ:s innebörd av termen.

skuggorna – så tror jag att han har träffat en väsentlig sanning, som dock inte har så mycket att göra med det *begrepp* 'förflutet' som vi faktiskt har som med de mer eller mindre spontana associationer vi får när vi filosoferar över begreppet. (Dessa associationer kanske i sin tur huvudsakligen beror på det sätt på vilket vi åskådligt föreställer oss det förflutna.) Det må vara hur det vill med Phalén – för att avgöra hur han skall tolkas måste vi diskutera hans begrepp 'begrepp', och det här är inte rätt plats för en sådan utvikning – men vi har i alla fall kunnat urskilja ytterligare en tänkbar filosofisk-analytisk verksamhetsgren. Låt oss för att ha ett namn kalla den "föreställningskritik".

Detta ger oss till sist följande schema över olika "klargörande" filosofiska aktiviteter; själv använder jag nog ibland ordet "begreppsanalys" så lösligt att det kan täcka alla dessa aktiviteter, men om det är motiverat eller inte är ju ganska ointressant i jämförelse med frågan om dessa fem aktiviteter är möjliga och viktiga filosofiska aktiviteter överhuvudtaget – och till det ska vi äntligen komma.

- I. ANALYS ("sönderdelande", begreppsanalys i snäv mening)
- II. Särskiljande (att göra distinktioner mellan sammanblandade betydelser)
- III. Övrigt förtydligande (inklusive enkelt förtydligande och explikation)
- IV. Övrig argumentationsanalys (av emotiv ordanvändning, etc)
- V. Föreställningskritik (kritik av "naturliga" föreställningssätt).

3. Analytiskt och syntetiskt, med mera

Nåväl, jag menar att analytiska filosofer kan få syssla med alla de här sakerna, och gärna med annat, om man kan göra begripligt vad det är man gör. Kan nu denna position försvaras inför metodologiska invändningar av den typ IJ för fram?

(i) Vad beträffar Quine's kritik av distinktionen analytiskt/syntetiskt, eller åtminstone vad gäller de konsekvenser IJ vill dra av denna kritik, måste jag säga att här tycks saknas lite common sense. Låt gå för att man kan argumentera för att vissa lagar av mycket abstrakt och generell karaktär i utvecklade vetenskaper har en oklar semantisk status, dvs att distinktionen analytiskt/syntetiskt är vag på ett sätt som är väsentligt för vetenskapsfilosofin. Men tesen att distinktionen överhuvudtaget inte kan tillämpas annat än på hela språkssystem, och alltså inte på enskilda satser, är absurd. "Min skrivmaskin är köpt i Antarktis" är syntetiskt och falskt – basta. "Alla primtal är primtal" är logiskt sant – eller hur? Det går inte att slingra sig och hänvisa till hur jag kanske kommer att använda termen "Antarktis" i

morgon, eller till att jag kanske bestämmer mig för att använda en annan formell logik då. I dag använder jag "Antarktis" som beteckning för en viss, huvudsakligen istäckt kontinent, och jag köpte *faktiskt* inte min skrivmaskin där. –Låt gå, också, för att begreppet 'analytisk sats' är svårt att ANALYSERA – det har förvisso att göra med hela frågan om ANALYSEN av begreppet 'mening'. Men det förvånar mig att IJ åtminstone på ett ställe tycks vilja säga att den enda viktiga skillnaden mellan t ex "Kapitalister äger produktionsmedel" och "Kapitalister är elaka" (förutsatt den tolkning av satserna som IJ oftast skulle göra till sin), är att vi "subjektivt upplever /den ena/ som analytisk" (Johansson 1978 s 58).

IJ:s position är inte helt klar. På s 58 uttrycker han sig också så här: "det /finns inte/ några individuella påståenden vars sanning beror *enbart* på den lingvistiska komponenten" (min kursivering). Detta är förenligt med att skillnaden mellan "alla ungar är ogifta" och "alla ungar har rutig keps" ligger inte bara i att vi "upplever den ena satsen som analytisk" utan också i att sanningen hos den ena *beror mer* på den "lingvistiska" komponenten än vad sanningen hos den andra gör. Här tenderar IJ alltså att gå med på att det *finns* en skillnad i semantisk status mellan påståendena. Och även om han här skulle ha rätt i att denna skillnad inte är så stor som vanligen antas i analytisk filosofi, återstår att bevisa att den är så oväsentlig att den kan nonchaleras.

Dessutom tror jag att IJ:s ståndpunkt är skadlig. Är det inte *viktigt* att man klargör vilka påståenden om t ex kapitalism, socialism, demokrati etc som man avser vara följder av definitioner och vilka som skall uttrycka syntetiska påståenden? Att det kan finnas oklara gränsfall är en annan sak. –Det skulle vara intressant att veta *vilket* av Quine's argument som IJ anser vara så starkt att det kan välta omkull våra mycket starka intuitioner om den viktiga skillnaden mellan analytiskt och syntetiskt!

(ii) Invändningen, att en filosofisk analys måste vara antingen falsk eller trivial (analysparadoxen) är i första hand relevant för frågan om ANALYS, dvs begreppsanalys enligt Moore's snävare uppfattning. Problemet är ju, att man ANALYSERAR ett begrepp man redan *har* med användande av termer som man redan *förstår*. Svårast får man om man är "begreppsrealist" i synen på ANALYS. I sina mer puristiska ögonblick (Moore 1942 ss 660–7) tar ju Moore bestämt avstånd från idén att ANALYS skulle vara ett beskrivande av ett *språkbruk* (det egna, det vanliga, e d). Det man säger med formuleringen "begreppet 'bror' = begreppet 'manligt syskon'" kunde man, enligt Moore's begreppsrealistiska synsätt, lika gärna ha sagt med orden "begreppet 'brother' = begreppet 'male sibling'". De två formuleringarna är ekvivalenta, vilket visar att referens till ett *visst* språkssystem är onödig. (Däremot måste man ju använda *något* språk för att överhuvudtaget kunna peka ut begreppen ifråga.) Jag känner mig inte alls säker på att

Moore's synsätt här är riktigt; men låt oss försöka försvara honom. Vad säger nu egentligen analysparadoxen? I vilken mening måste ett påstående, som uttrycker en analys, vara "trivialt"? Förvisso behöver det inte vara "trivialt" i den psykologiska eller kunskapsteoretiska meningen av 'självklart' eller 'icke överraskande', även om det skulle vara *analytiskt*. I matematik och logik finns det gott om logiskt sanna (och därför i vid mening "analytiskt sanna") påståenden som är icke-triviala i betydelsen svåra att inse, överraskande, oväntade. Nu är ju just exemplet med begreppet 'bror' *också* trivialt i den psykologiska betydelsen, men det beror alltså inte (enbart) på att vi har att göra med ett analytiskt påstående, utan på att det rör sig om ett (psykologiskt sett) *enkelt* analytiskt påstående. En korrekt analys av t ex orsaksbegreppet skulle naturligtvis kunna vara psykologiskt mindre trivial än analysen av begreppet 'bror', på samma sätt som det är mindre trivialt att $n!+1$ alltid är ett primtal än att $1=1$.

Detta är förstås inget svar på den viktiga filosofiska frågan hur det kan komma sig att ett analytiskt påstående – t ex ett ANALYS-påstående – *kan* vara icke-trivialt, i den antydda meningen. Ännu viktigare (och det är antagligen det som är IJ:s huvudinvändning) är att det är svårt att förklara hur man kan ha *nytta* av analytiska påståenden, som ju enligt en vanlig empiristisk doktrin inte säger någonting om världen. På detta kan man tänkas svara på olika sätt. Man kan hävda att begreppsanalys är parallell till matematik och nyttig på samma sätt; men det är bara att skjuta problemet framför sig: hur kan matematik vara både analytiskt sann och användbar? Dessutom tror jag inte på någon djupare parallellitet här. Jag är benägen att här istället ta utvägen att uppfatta ANALYS "begreppsnominalistiskt" (för att använda IJ:s terminologi igen). ANALYS handlar enligt detta synsätt om språkbruk, primärt om det *egna* språkbruket och i andra hand om den egna språkgemenskapens. Så uppfattade blir ANALYS-påståendena förstås syntetiska, vilket eliminerar den just diskuterade svårigheten. Istället återkommer den första svårigheten, dvs den om "trivialitet" i psykologisk mening. Hur kan det vara okänt för mig, och bli en överraskning för mig, att *jag* med "bror" menar 'manligt syskon', eller med "orsak" menar '...' (vad det nu ska stå där)?

Här har Moore faktiskt givit en ledtråd genom sin distinktion mellan å ena sidan att lägga in en viss innebörd i ett ord, att använda det med en viss mening, och å andra sidan att kunna beskriva denna innebörd eller användning (Moore 1925). Denna distinktion, och dess vikt, förstår man i sin tur bäst om man uppfattar 'att mena X med tecknet T' som en komplex beteendedisposition: en tendens att yttra tecknet T i situationer där objektet X (eller av typ X) faktiskt dyker upp. Med andra ord: vad ANALYS är, förstår man bäst om man omfattar en kausal (ibland kallad "pragmat-

isk”) ANALYS av begreppet ’mening’. –Det är nu inget nytt i att påstå att man kan ha beteendedispositioner som man, när de inte är aktualiserade, har svårt att beskriva. Hur många kan tala om i detalj (utan att faktiskt sätta sig på cykeln) hur man gör när man cyklar? Ett annat exempel: vetenskapen fonetik talar bl a om för oss hur vi oftast gör när vi uttalar olika konsonanter. Hur många kan – utan att experimentera – tala om var man sätter tungspetsen och framtänderna när man uttalar ”v”, ”d” och ”l”? För att inte missförstånd ska uppstå beträffande liknelsens karaktär måste det poängteras att vi här förstås inte talar om en ANALYS av begreppet ’uttala bokstäver’ e d, utan om en empirisk beskrivning av hur man gör när man uttalar bokstäver. Parallellen mellan denna beskrivning och texten ANALYS av begreppet ’orsak’ är istället att vi vill uppfatta en sådan ANALYS som en (i vid mening) empirisk beskrivning av vilket slag av förhållanden i världen som faktiskt skulle utlösa yttrandet av ordet ”orsak”. (Jämför formuleringen: ”vad skulle du säga om ett trampfordon med cykelsadel och fyra hjul?” som ett led i en utredning av begreppet ’cykel’.)

Parallellen kan också få illustrera skillnaden mellan filosofiskt intressanta och filosofiskt mindre intressanta påståenden om ordbetydelser. De intressanta påståendena är påståenden om semantiska förhållanden som vi har ”framför oss” jämt och ständigt, i det dagliga livet, utan att uppmärksamma dem, precis som vi jämt och ständigt uttalar ”t” och ”l” etc på bestämda sätt utan att uppmärksamma hur. Filosofen, och fonetikern, ger oss i första hand *detaljerade* beskrivningar av *vårt vanliga* sätt att använda vissa ord resp uttala vissa bokstäver. *Relativt* ointressant i detta sammanhang är vilka ord som i främmande språk används för samma företeelser, resp hur människor med helt andra språkssystem gör för att uttala ”d”. Dessa detaljerade beskrivningar av sådant som vi inte förut uppmärksammat kan lösa problem för oss – jag antar att den fonetiska beskrivningen kan förklara varför vissa bokstavskombinationer är svårare att uttala än andra, på samma sätt som den filosofiska analysen av orsaksbegreppet skulle kunna förklara texten varför det är så svårt att hålla tungan rätt i mun när man vill tillämpa orsaksbegreppet i psykologin.

IJ hävdar (Johansson 1978 s 58), att varje påstående om att två språkliga uttryck är synonyma måste vara ”filosofiskt trivialt” eftersom det i princip är ”ett bidrag till en synonymordbok”. Här glider han över till en tredje betydelse av ”trivial”. Det kan ju varken vara fråga om ”trivial” i betydelsen ’analytisk, och därför empiriskt tom’ eller om ”trivial” i den mer psykologiska betydelsen ’själklar’, ’väntad’. Dessutom uppmärksammar han inte möjligheten att det kan finnas olika slag av synonymipåståenden med högre eller lägre grad av filosofisk relevans. De påståenden som står i vanliga ordböcker – texten att ”brother” betyder ’bror’ – har oftast inte

särskilt stor filosofisk relevans. Men det kanske är just på grund av frågans filosofiska relevans, som det ännu inte står i böcker i svensk språklära hur t ex orsaksbegreppet skall analyseras. Lite tydligare: kanske det här är fråga om betydelselikheter, som fordrar andra metoder än de som vanlig "språkvetenskap" hittills har använt, eller som helt enkelt är så svåra att komma åt att man inte har upptäckt dem än trots att metoderna i princip är desamma i språkvetenskap och filosofi. –Ofta avvisar man begreppsanalys med en föraktfull referens till "länstolsmetoder" o d. Men en detaljerad beskrivning av den egna språkgemenskapens språkbruk (om vi nu uppfattar ANALYS så) fordrar säkert att man mediterar lite över detsamma. I (mer) empirisk språkvetenskap litar man f ö också i hög grad till den "intuitiva" språkförståelsen, när man t ex avgör om ett påstående är grammatiskt eller inte. Sådan intuitiv språkförståelse kan man förvisso inte få utan att använda språket i verkligheten; men å andra sidan måste man *tänka* lite också innan man kan systematiskt beskriva den förståelse man redan har. Skillnaderna i metodologiskt hänseende mellan språkfilosofi och "empirisk" språkvetenskap skall alltså inte överdrivas, samtidigt som man förmodligen måste anta att den filosofiska analysen trots allt har säregna drag som skiljer den från "vanlig" språkvetenskap.

4. Om termers "teoriberöende"

(iii) och (iv). IJ hänger upp en stor del av sin argumentation här på tesen att det inte går att göra någon meningsfull distinktion mellan "teoretiska" och "teorilösa" termer. Endast om man antar ett teorineutralt observationsspråk, säger han (Johansson 1978 ss 56, 57–58) kan man hävda att filosofer meningsfullt kan kritisera vetenskapliga begrepp. "Anser man att det inte finns något teorineutralt språk, och att man endast kan förstå begreppen i en teori om man lär sig hela teorin, så blir kommunikationen mellan olika teorier och olika kulturer ett mycket problematiskt företag." –Nu medger jag gärna, att det finns många begrepp i de empiriska vetenskaperna som man inte kan förstå utan att ha studerat dessa vetenskaper ingående och t o m arbetet praktiskt med dem. Om sådana begrepp skall kallas "teoriberöende" är en annan fråga (Jämför Malmgren 1978 a, kapitel 4 och 6). Under alla omständigheter är det tveksamt om *alla* begrepp som kan bli aktuella för filosofisk analys är så svåra att tillägna sig. Jag menar, att IJ här visar något av samma brist på filosofisk sans och måtta som när han helt avvisar distinktionen mellan analytiskt och syntetiskt. Måste man verkligen känna till "*hela* teorin" för varje diskussion av ett begrepp i teorin ifråga? Vad är i så fall "*hela*" teorin? Man

kan ju fråga sig, i vilken mening av "hela teorin", som en nybakad fil dr i ett empiriskt ämne som fysiologisk psykologi eller astronomi känner till "en hel teori". Uppenbarligen känner han inte till hela den fysiologiska psykologin resp astronomin, men gissningsvis skulle LJ ändå säga att han förstår de ord han använder i sin avhandling. Hur mycket måste man då kunna av en vetenskap för att förstå en given term i den? Måste man själv skriva en avhandling där termen ingår? (Förstår man vad man skriver avhandling om först på disputationdagen?) För att kunna ge ett mer nyanserat svar på frågan måste vi först skilja ut begrepp av olika karaktär, med olika grad av "teoriberoende" (eller vad vi nu vill kalla kopplingen till ett kunskapssystem). Vissa termer har definierats inom ramen för en mycket speciell teori (i den fysiologiska psykologin t ex termen "belöningscentrum") och det är en rimlig attityd att inte försöka kritisera sådana begrepp förrän man är någorlunda bekant med just denna speciella teori. Andra termer är gemensamma för den speciella forskningsgren det gäller och andra underavdelningar av en mer omfattande vetenskap ("betingad reflex" används i psykologin även utanför den forskning som går ut på att man sätter in elektroder i råttans hjärna). Innebörden i dessa termer kan förstås av dem som studerat den mer allmänna, omfattande vetenskapen i tillräcklig grad. Vissa termer slutligen är gemensamma för flera eller de flesta empiriska vetenskaper och kan förstås av dem som studerat någon tillräckligt näraliggande empirisk vetenskap tillräckligt mycket. De allmänna termerna hänför sig dels på empiriska företeelser som också studeras i andra vetenskaper ("rätta", "orsakssamband", "randomiserad design", "observation"). Slutligen får man inte glömma att allmänna slutsatser av specialundersökningar ofta formuleras i vaga och generella termer. "Vi har givit stöd åt tanken att allt animalt beteende i sista hand kontrolleras av hjärnans lustcentrum" skulle kunna stå i den avslutande spekulativa slutklämmen i en för övrigt strikt empirisk experimentalpsykologisk avhandling. Chomskys lingvistiska specialundersökningar tas av honom själv och andra till intäkt för att det finns "medfödda, universella lingvistiska strukturer" hos människan, etc. –Nåväl, jag hävdar nu att specialisten på fysiologisk psykologi, eller radioastronomi, eller generativ grammatik, i allmänhet har god precision i sina specialtermer, och ganska god förståelse av hur specialbegreppen ska analyseras, men ofta sämre precision i och sämre förståelse av innebörden i termerna ju "allmännare" de blir – i varje fall *minskar* hans överlägsenhet i fråga om förståelsen, jämfört med andra empiriska vetenskapare och jämfört med filosoferna, i och med att begreppen blir mindre och mindre speciella för hans arbetsområde. Ju "allmännare" termer det rör sig om, desto rimligare blir det därför för filosofen att hävda att hans relativa överlägsenhet i fråga om behärskande av begreppsanalytisk metodik uppväger specialvetenskap-

rens överlägsenhet i fråga om erfarenhet av de företeelser termerna står för. Jag skulle t ex inte våga kritisera Chomsky för oprecision i fråga om någon speciell term som refererar till något subtilt grammatiskt fenomen, eftersom jag inte studerat lingvistik; men om en lingvist tar filosofiskt belastade ord (två på en gång, dessutom) som "medfödd" och "struktur" i sin mun och begär att bli tagen på allvar så får han vara beredd på att filosofen undrar vad han egentligen menar.

Hur mycket specialkunnande fordas det då för att filosofen ska kunna förstå tillräckligt mycket av en terms användning för att kunna göra ett begreppsanalytiskt försök? Jag vill självklart inte hävda att en filosof inte skall lära sig någon specialvetenskap; men jag vill bekämpa LJ:s extrema syn att man måste lära sig "hela teorin". För att återvända till psykologiexemplet: om LJ faktiskt avser *hela psykologin*, eller t ex *hela den fysiologiska psykologin*, så finns det uppenbarligen *ingen* som kan "hela teorin" ens tillnärmelsevis. Menar han något mindre, återstår det att bevisa varför en filosof inte kan lära sig detta något mindre. –LJ kanske helt enkelt vill påstå, att en filosof visst kan lära sig tillräckligt mycket av en teori, men att han i det läget inte är bättre på begreppsanalys, begreppsnybildande, särskiljande etc än (de andra) specialvetenskaperna – kort sagt, att han inte har något nytta av sin filosofiska träning. Men detta återstår att bevisa. LJ:s övriga argument mot begreppsanalys kanske har en viss relevans här, men nu var det ju fråga om argument från termers "teoriladdning". –Frågan när man kan tillräckligt mycket av en specialvetenskap för att kritisera vissa begrepp i den kan jag inte besvara generellt. Det är klart att här fordras filosofiskt omdöme och självkritik. Men om några analytiska filosofer ibland visat brist på sådan självkritik – och det är säkert fallet – så skall det inte läggas den analytiska filosofin som sådan till last, och skall inte tas som förevändning för att uppmuntra en attityd av allmän högaktning inför "VETENSKAPSMÄNNENS" uttalanden i olika frågor. Det måste väl vara bättre att kritisera för mycket än för litet.

5. Om filosofins uppgift

(v) Om man tror på distinktionen mellan analytiska och syntetiska sanningar får man, säger LJ (s 59) svårt att hävda att filosoferna har något att komma med utanför de analytiska sanningarnas rike, dvs utanför begreppsanalysen. Nu är det ju rimligen bara ANALYS, av de olika slagen av "analys" i vid mening, som överhuvudtaget kan uppfattas som en verksamhet som väsentligen går ut på att upptäcka analytiska sanningar, och dessutom kan man (som jag argumenterade ovan) uppfatta ANALYS

som syftande till att klargöra faktiska, syntetiska språkbruksförhållanden. Begreppsnybildande verksamhet kan visserligen utmynna i att stipulativa definitioner uppställs, och med utgångspunkt från stipulativa definitioner kan man formulera analytiska satser; men poängen med en stipulativ definition är att den i något avseende är lämplig, användbar, inte att den genererar sanna analytiska satser. Beträffande de övriga formerna av "analys" i vid mening står det helt klart att dessa aktiviteter i hög grad är av lingvistisk och psykologisk karaktär och primärt resulterar i syntetiska påståenden. –J tycker säkert att även detta antyder en alltför blygsam roll för filosofin: att begränsa sig till språkvetenskap och psykologi; mer om detta nedan. Beträffande J:s undran om filosofin kan inrymma något *mer* än analytiska aktiviteter, vill jag för min del säga att jag är kluven på den punkten. Jag känner ett "filosofiskt behov" av att diskutera t ex kunskaps-teori och metafysik på ett sätt som kanske inte kan reduceras till begreppsanalys. Jag tror t ex på metafysisk dualism (en principiell skillnad mellan kroppsligt och själsligt, alltså) och på den vaga kunskapsempiristiska tesen att all syntetisk kunskap uppkommer genom erfarenheten; men jag är inte alls klar över karaktären hos dessa trossatser eller över grunderna för dem. Jag tror inte på syntetiska apriori – men eftersom jag inte vet varför jag inte gör det, vågar jag inte från den utgångspunkten påstå att filosofer inte får försöka finna några syntetiska apriori eller överhuvudtaget syssla med annat än begreppsanalys. Däremot menar jag att det bara är de analytisk-filosofiska aktiviteterna av allt som filosofer håller på med – i den mån de inte sysslar med vetenskapshistoria, kunskapspsykologi eller andra empiriska vetenskaper inom filosofiämnets ram – som har en *någorlunda* klarlagd metodologisk bas; och att dessa metoder tills vidare därför bör utgöra filosofens huvudsysselsättning.

Låt oss nu ställa en tidigare antydd fråga på sin spets. Låt oss anta, med J, att min position trots allt leder till att filosofin *bara* kan syssla med analys. Enligt det ovan framlagda synsättet blir då filosofin ett slags språkpsykologi. Det låter onekligen lite anspråkslöst för den som är van att diskutera ontologiska gudsbevis och tillvarons yttersta beståndsdelar. Men beror inte detta intryck – att filosofi, sedd som språkpsykologi, måste vara en mycket begränsad och blygsam sysselsättning – på att vi då tänker oss filosofi som en del av det som *nu* kallas "psykologi" och "språkforskning"? (Filosofiska institutionen inrymd på psykologernas vindsvåning). Vi har poängterat ovan att filosofisk analys, om den uppfattas som handlande om språkliga uttrycks mening, ändå handlar om mycket speciella meningsproblem och behandlar dem med ganska speciella metoder. Psykologer och lingvister sysslar i mycket liten utsträckning med t ex frågan huruvida begreppen 'kunskap' och 'orsak' har några intressanta relationer med varandra. Få psykologer studerar lingvisternas åskådliga

föreställningar i samband med användandet av ordet "mening", och få lingvister studerar hur psykologer använder termen "betingad reflex". Om vi räknar filosofin till psykologin innebär inte det att filosofin krymper, utan att psykologin växer.

Uppfattningen att begreppsanalys och språkkritik är en obetydlig uppgift härstammar nog också från förutsättningen att sådan analys och kritik måste begränsa sig till hövliga randanmärkningar. Jag tror inte alls att så är fallet; tvärtom tror jag att mycket i många vetenskaper kan visa sig ohållbart inför analytisk-filosofisk kritik, t ex i gängse samhällsekonomiska teorier. Vidare behöver filosofens uppgift inte vara uteslutande destruktiv utan kan också bestå i att hjälpa till att relatera olika vetenskapsgrenar till varandra. (Jämför också Strawson 1973, ss 807–14) Experterna inom de olika vetenskaperna är som bekant inte alltid experter på sina vetenskapers relationer till andra discipliner, och inte heller på relevansen av sin vetenskap för samlade politiska beslut om samhällsutvecklingen i stort. Även för en riktig politisk styrning av forskningen fordras en god överblick över vad forskningen faktiskt omfattar; en uppgift som långtifrån att vara trivial är en utmaning för filosofer och vetenskapsteoretiker att försöka hitta metoder att systematisera, förenkla och kommunicera. Det är alltså det gamla positivistiska idealet "unity of science" som kommer igen här; jag behöver väl inte påpeka att man kan sträva efter en sådan enhet utan att mena att alla vetenskaper ska iklädas någon speciell metodologisk tvångströja av typ "fysikalism" e d.

En filosofisk huvuduppgift är alltså språkanalytisk vetenskapskritik och vetenskapssystematik; en uppgift som bäst löses i samarbete med vetenskapsteoretiker, idéhistoriker, matematiker m fl. Jag vill gärna tro att en annan huvuduppgift är vetenskaplig metodlära i mer begränsad mening – vilka metoder leder till empirisk kunskap? – men som jag påpekade ovan har metodologin (kunskapsteorin) en mer oklar metodologisk status än språkanalysen och jag är därför osäker på i vilken mån filosofen här har något mer att komma med än analytiska utredningar av kunskapsbegreppet och besläktade begrepp. Vid sidan av detta får filosofen gärna ägna sig åt metafysik, ontologi, logik... men han bör då försöka sätta in dessa sina verksamheter i ett större perspektiv och framför allt vara medveten om sina "grundvalsproblem": vilka begreppsliga relationer har spekulationer om människans natur till empirisk psykologi? vilken metodologisk status har en materialistisk ontologi? kan logiken belysa empiriska och/eller begreppsliga frågor? etc. Så får vi se hur mycket av "metafysiken" som överlever ett sådant kritiskt perspektiv.

Litteratur

- Johansson, I: Är begreppsanalys filosofi? *Häftan för Kritiska Studier*, 11 (1978) nr 3, ss 54–59.
- Malmgren, H: *Förstå och förklara. Problem och positioner i psykologins vetenskapsteori*. Bokförlaget Doxa, Lund 1978. (1978a)
- Malmgren, H: Marxism och analytisk filosofi. *Häftan för Kritiska Studier*, 11 (1978) nr 3, ss 59–67. (1978 b)
- Moore, G E: A defence of common sense. I Muirhead, J H ed.: *Contemporary British Philosophy, 2d Series*. Allen & Unwin, London; Macmillan, New York 1925.
- Moore, G E: A reply to my critics. I Schilpp, P A ed.: *The Philosophy of G E Moore*. Northwestern University, 1942, ss 535–677.
- Moore, G E: *Some Main Problems of Philosophy*. Allen & Unwin, London 1953.
- Moore, G E: *Lectures on Philosophy*. (ed C Lewy) Allen & Unwin, London 1966.
- Phalén, A: Filosofiens uppgift och metod. *Ur efterlämnade manuskript, vol 3*; Natur & Kultur, Stockholm 1974.
- Strawson, P F: Different conceptions of analytical philosophy. *Tijdschrift voor Filosofie*, 35 (1973), ss 800–34.
- Wittgenstein, L: *Philosophische Untersuchungen/Philosophical Investigations*. Blackwell, Oxford 1953.